

jild. 3 No 1 (2026)

**MANAGEMENT AND ECONOMICS
SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL**

**MENEJMENT VA IQTISODIYOT
ILMIY-TADQIQOT JURNALI**

**НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ
ЖУРНАЛ МЕНЕДЖМЕНТА И ЭКОНОМИКИ**

journals@timeedu.uz

+998 95 651 90 00

+998 95 651 90 00

journals@timeedu.uz

Shota Rustaveli ko'chasi, 114

tmijournals.ndc-agency.uz

TMII_ilmiy_bolim

Tahririyat jamoasi

BOSH MUHARRIR:

Narbayev Sharafatdin Kengeshovich

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Norbekov Shohzod Mamarasul o'g'li

TAHRIR HAY'ATI

1. Sharipov Qo'ngratbay Avezimbetovich — O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri, tfd, professor.
2. Axmedov Xojiakbarxon Dilshatovich — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti rektori, ifn, dotsent.
3. Gulyamov Saidasror Saidaxmedovich — O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademiyasi, ifd, professor.
4. Xotamov Ibodullo Sadulloyevich — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Iqtisodiyot kafedrasini professori, ifn.
5. Sultonov Mansur Qilichovich — O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini ta'minlash milliy agentligi ekspertlar guruhi rahbari, tffd, dotsent.
6. Chertovitskiy Aleksandr Stepanovich — "Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" Milliy tadqiqot universiteti professori, iqtisodiyot fanlari doktori.
7. Popkova Yelenadyevna — Rossiya Gen "Ilmiy aloqalar instituti" avtonom notijorat tashkiloti prezidenti, iqtisodiyot fanlari doktori, professor.
8. Dr Go Khang Ven — Malayziyaning INTI xalqaro universiteti prorektori.
9. Wang Cheng — XXR "Hebei Institute of Mechanical and Electrical Technology" instituti iffd, dotsent.
10. Xakimova Nilufar Karimkulovna — O'zMU huzuridagi Yarimo'tkazgichlar fizikasi va mikroelektronika ilmiy-tadqiqot instituti PhD, ilmiy xodimi.
11. Yo'ldoshev Nuriddin Qurbonovich — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Biznes boshqaruvi va moliya kafedrasini ifd, professor.
12. Chariyev Qurbon Amirovich — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Iqtisodiyot kafedrasini professori, ifd.
13. Abduraimova Nigora Radjabovna — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Iqtisodiyot kafedrasini dotsenti, iffd.
14. Anarqulova Gulnaz Mirzaxmatovna — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini professori, ifn.
15. Yakubov Sadiqjan Bakiyevich — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini professori, ifn.
16. Kadirova Istora Bobirovna — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Karyera markazi direktori, iffd, dotsent.
17. Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi — Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti doktoranti, iffd, dotsent.
18. Mamatov Narzullo Solidjonovich — "TIQXMMI" MTU kafedra mudiri, texnika fanlari doktori, professor.
19. Turaqulov Otabek Xolmirzayevich — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Muhandislik va axborot texnologiyalari kafedrasini mudiri, tffd, dotsent.
20. Toirov Shuxrat Abduganiyevich — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Muhandislik va axborot texnologiyalari kafedrasini professori vb, tffd.
21. Yusupov Rustam Abdimuratovich — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Muhandislik va axborot texnologiyalari kafedrasini dotsenti, tffd.
22. Nazarov Xolmo'min Abduxobovich — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Muhandislik va axborot texnologiyalari kafedrasini dotsenti, fmf.
23. Asrayev Muhammadmullo Abdulla o'g'li — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Muhandislik va axborot texnologiyalari kafedrasini dotsenti, tffd.
24. Yunusova Shaxnoza Muxamedumarovna — Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini dotsenti, fffd.

MUNDARIJA

Чертовичкий А.С., Нарбаев Ш.К.	Роль агроландшафтов в организации рационального использования земель в условиях перехода к "зеленой экономике"	4
Xotamov I.S.	Biznesning raqobatbardoshligini ta'minlash xususiyatlari	15
D.T.Muhamediyeva, Yu.Sh.Yuldoshev, F.A.Tagayev	Kvant kompyuterlari davrida post-kvant kriptografik algoritmlarini baholash	26
Omonturdiyev O. E., Abduraxmanova Z.T.	Oziq-ovqat bozori rivojlanishini prognozlash mexanizmini o'rganish metodikasi	36
Mamasoatov D.R.	Raqamli texnologiyalardan foydalanishning investitsion jozibadorligini baholash uslubiyoti	51
Содиков М.А.	Особенности стратегии дифференциации товаров и услуг	58
Mansurov A.A.	Methodological deficiencies and the integration of green accounting in uzbekistan's environmental audits: an operational analysis	63
Matchanova M.I., Matchanov T.M.	Plastmassa ishlab chiqarishda innovatsion salohiyat mazmuni va uning ishlash mexanizmi	77
Nasrullayev N.B., Toshpo'latov Sh.O.	Veb-ilovalarda xavfsizlik sarlavhalarining noto'g'ri konfiguratsiyasi: aniqlash va tahlil	86
Toshboyev M.M.	Mintaqa eksport salohiyatini shakllanishi va rivojlanishi omillari	97
Nurxonov N.Q.	Qashqadaryo viloyatida qishloq xo'jaligi mahsuloti hajmi ko'rsatkichlarini arima modeli yordamida prognozashtirish	107
Вахобов А.Р.	Суғурта аудитини такомиллаштириш масалалари	115
Qudratxo'jayev A., Tohirova M.D.	Hududlarda barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda "yashil" texnologiyalardan foydalanish	122
Asamxodjayeva Sh.Sh., Maxamadjonov D.P.	Sun'iy intellekt texnologiyalarining mashinasozlik sanoatiga ta'siri	132
Абдураимова Н.Р.	Влияние демографического роста на рынок труда в Узбекистане	142

MINTAQA EKSPORT SALOHİYATINI SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI OMILLARI

Toshboyev Muzaffar Muhtorovich,

*Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti
"Iqtisodiyot" kafedrası katta o'qituvchisi*

E-mail: muz72@mail.ru

Orcid: 0009-0005-4974-9498

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston Respublikasi mintaqalarining eksport salohiyoti, tendensiyalari, rivojlanish strategiyalari, geografik yo'nalishlari va istiqbollari keng tahlil qilingan. Jahon mamlakatlari tajribasi va statistik tahlillarga asoslangan holda takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Eksport salohiyati, mintaqaviy rivojlanish, xalqaro savdo, mahalliy ishlab chiqaruvchilar, raqobatbardoshlik, ishlab chiqarish hajmi, yangi bozorlar.

Annotation. The article comprehensively reviews the export potential, trends, development strategies, geographical directions and prospects of the regions of the Republic of Uzbekistan. Proposals are made based on world and statistical analysis.

Key words: Export potential, regional development, International trade, local producers, Competitiveness, export diversification, new markets.

Аннотация. В статье рассматриваются экспортная компетентность, тенденции, стратегии развития, географические направления и перспективы регионов Республики Узбекистан. Предложения сделаны на основе мирового опыта и статистического анализа.

Ключевые слова: Экспортный потенциал, региональное развитие, международная торговля, местные производители, конкурентоспособность, диверсификация экспорта, новые рынки.

Global iqtisodiyotda yuz berayotgan turli noaniqliklar, siyosiy va iqtisodiy tahdidlar, savdo urushlari va kon'yunkturaviy o'zgarishlar sharoitida uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar eksporti hajmini oshirib borish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Eksport iqtisodiy o'sish sur'atlari va rivojlanish tendensiyalariga ta'sir ko'rsatuvchi eng asosiy omil hisoblanadi. Qisqa muddatda u iqtisodiy rivojlanish

uchun xorijiy valyutaning asosiy manbai sifatida to'lov balansidagi manfiy balans o'rnini to'ldirishda muhim ahamiyat kasb etsa, uzoq muddatda eksportning diversifikatsiyalashuvi yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlari va uning barqarorligini ta'minlaydi. Oxirgi yillarda XXR, AQSh, Germaniya, Niderlandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Italiya, Gonkong, Fransiya kabi mamlakatlarda milliy va hududiy darajada eksportni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlashga

alohida e'tibor qaratilmoqda, va buning natijasida eksportda bu mamlakatlar xissasi yuqoriligicha qolmoqda.

Xalqaro va mintaqaviy iqtisodiy integratsiya jarayonlarining kuchayishi, xo'jalik faoliyatiga smart-texnologiyalarning, avtomatlashtirish va su'niy intellektning joriy etilishi, raqamli iqtisodiyot asoslarining shakllanishi va rivojlanishi jadal tus olayotgan hozirgi kunda xorijiy mamlakatlar ilmiy-tadqiqot muassasalari va xalqaro iqtisodiy tashkilotlar tomonidan mamlakat hududlarining eksport salohiyatini oshirish, kichik va o'rta biznes korxonalarining eksport faoliyatini rag'batlantirish bo'yicha keng qamrovli ilmiy-tadqiqotlar amalga oshirilmoqda.

Hududlar tabiiy-iqtisodiy salohiyatini hisobga olgan holda ularning eksport korsatkichlarini oshirish, hududlarda eksport faoliyatini yuritayotgan kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlariga axborot, moliyaviy, soliq, maslahat, sug'urta, xorijiy mamlakatlar bozorlari to'g'risida marketing xizmatlari ko'rsatish tizimini takomillashtirish, eksportni nomarkazlashtirish va boshqa shu kabi masalalar bu tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlari hisoblanadi. So'nggi yillarda O'zbekistonda mintaqalarning eksport salohiyatini oshirish, mahalliy eksport qiluvchi korxona, kompaniya va tashkilotlarni qo'llab-quvvatlash masalalariga alohida e'tibor berilmoqda.

Umuman xalqaro savdo, mintaqalar tashqi savdo faoliyatini rivojlantirish va eksport salohiyatidan samarali foydalanish masalalari XVI asrdan boshlab iqtisodchi-olimlar tomonidan alohida e'tibor bilan o'rganib kelinmoqda. Xususan, xalqaro savdoning milliy iqtisodiyot rivojlanishidagi o'rni va ahamiyati, eksportning milliy iqtisodiyot rivojlanishiga ta'siri kabi masalalar Adam Smit, David Rikardo kabi klassik iqtisodchilar, shuningdek, Tinbergen J., Bowen H., Balassa B., Volrath T. kabi xorijiy olimlarning ishlarida atroflicha yoritilgan [1].

MDH olimlari ham mintaqalar eksport salohiyati va undan samarali foydalanish, eksport salohiyatiga baho berishning nazariy-uslubiy masalalari bilan quyidagi olimlar faol shug'ullangan: Andreeva E., Azmina Yu., Belokur O., Vahromova E., Komarova S., Krasilnikova E., Mihaylova O., Moseyko V., Tarasov P tomonidan o'rganilgan [2].

O'zbekistonda hududlarni barqaror rivojlantirish, mintaqalar tashqi savdosi va eksport salohiyatidan samarali foydalanishning ilmiy-uslubiy va amaliy jihatlariga bag'ishlangan tadqiqotlar T. Ahmedov, S. A'zam, S. Zokirov, Sh. Nazarov, A. Sodiqov, Sh. Ermatov, va boshqalar tomonidan amalga oshirilgan [3].

Rossiyalik olim Kamolov S.G. eksport salohiyatini iqtisodiy tizimning jahon bozorlarida raqobatbardosh bo'lgan tovarlar, texnologiyalar va xizmatlarni ishlab

chiqarish qobiliyati sifatida tushunadi[4]. Bu qobiliyat mavjud resurslar, ishlab chiqaruvchi kuchlar, fan, servis va sotish infratuzilmasi hamda eksportni valyuta-moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimi rivojlanish darajasiga bog'liq.

Mintaqa eksport salohiyatini tushunchasi anglash uchun, birinchi navbatda, "salohiyat" tushunchasiga berilgan turli adabiyot va manbaalardagi ta'riflar bilan tanishish zaruratidir:

- o'zbek tili izohli lug'atida "salohiyat" tushunchasi –«yaroqlilik», «vakolat», «to'liq hokimiyat», «hukmdorlik», "qobiliyat", "iqtidor" bilan ma'nodosh tushuncha sifatida keltirilgan [5];

- xorijiy adabiyotlarda "salohiyat" tushunchasi "potential", "potentsial" (potentia – lotincha "kuch", "quvvat") so'zlari bilan ifodalanadi;

- ingliz tili izohli lug'atida "potential" (salohiyat) tushunchasiga quyidagi ta'riflar keltirilgan;

- biror narsa-hodisani amalga oshirish, rivojlantirish va undan foydalanish imkoniyati;

- joriy va rivojlantirish imkoniyati mavjud bo'lgan sifat, holat;

- rus tili izohli lug'atida esa "potentsial" atamasi ma'lum bir sohada mavjud imkoniyat, vosita va quvvatlarning majmui sifatida ta'riflangan.

"Salohiyat" atamasiga berilgan ta'riflarni umumlashtirish natijalari shuni ko'rsatadiki, ilmiy adabiyotda "salohiyat" atamasining mohiyatini yoritib berishda ham uning

etimologiyasi asos qilib olingan: salohiyat ("potensial") – aniq maqsadga erishish, ma'lum bir masalalarni hal etishda foydalanish mumkin bo'lgan imkoniyatlar, vositalar, energetik va boshqa resurslar, ya'ni aniq shaxs, jamiyat yoki mamlakatning ma'lum faoliyat yo'nalishidagi imkoniyatlari.

Iqtisodiy jihatdan "salohiyat" tushunchasi alohida tarmoq va sohalar kesimida ham qo'llanilishi mumkin: sanoat salohiyati, moliyaviy salohiyat va eksport salohiyati kabi.

Iqtisodiy kategoriya sifatida "eksport salohiyati" tushunchasi fanga XX asrning 90-yillarida kirib kelgan va bungacha qo'llanilgan "eksport sanoati bazasi" tushunchasini almashtirgan.

Eksport salohiyati murakkab, ko'p qirrali va kompleks tushuncha bo'lganligi sababli iqtisodiy adabiyotda "eksport salohiyati"ga turlicha ta'riflar berilgan. Ba'zi olimlar eksport salohiyatini mavjud resurslardan samarali foydalanish orqali jahon bozoriga raqobatbardosh mahsulotlar yetkazib beruvchi ishlab chiqarish qobiliyati, imkoniyati deb tushuntiradi.

Bizning fikrimizcha, iqtisodiy nuqtai nazardan mintaqa eksport salohiyati deganda, jahon bozorida raqobatbardosh bo'lgan tovarlar va xizmatlarning mavjud mintaqaviy tarmoq tuzilmasi sharoitida eksport qilinishi mumkin bo'lgan eng yuqori hajmi tushuniladi.

Mohiyat mazmuni nuqtai nazaridan, bizning fikrimizcha, mintaqa eksport salohiyati deganda,

mazkur mintaqaning tabiiy-resurs bazasidan oqilona foydalangan holda, jahon standartlariga mos tovarlar, xizmatlar ishlab chiqarish va ularni tashqi bozorlarga yetkazib berish imkoniyatlari majmui tushuniladi.

Mintaqaning eksport salohiyati quyidagi xususiy salohiyatlarni o'z ichiga oladi:

- resurs-xomashyo salohiyati — mintaqaning tabiiy resurslar zaxiralari bilan o'rtacha og'irlikda ta'minlanganligi asosida hisoblanadi;

- ishlab chiqarish salohiyati — mintaqadagi korxonalar xo'jalik faoliyatining umumiy natijasi;

- mehnat salohiyati — korxona xodimlarining tavsifi, ularning malakasi va ta'lim darajasi;

- moliyaviy salohiyat — jami moliyaviy imkoniyatlar;

- iste'mol salohiyati — ichki va tashqi bozorlar hajmi hamda ularning xususiyatlari;

- infratuzilmaviy salohiyat — iqtisodiy-geografik joylashuv va ishlab chiqarish infratuzilmasining sifati;

- innovatsion salohiyat — ilmiy-tadqiqot faoliyati rivojlanganlik darajasi va ilmiy-texnika taraqqiyoti yutuqlarini joriy etish imkoniyatlari;

- institutsional salohiyat — bozor iqtisodiyotining asosiy institutlari, mulk shakllari va kichik tadbirkorlikning rivojlanish darajasi.

Ushbu tarkib mintaqaning eksport salohiyati tuzilmasi raqobatbardosh mahsulot bilan tashqi bozorga chiqish imkoniyatini hamda ushbu imkoniyatning amalga oshirilishini ham aks ettiradi.

Eksport faoliyatini mintaqaviy darajaga kengaytirish jarayonlari tegishli mintaqaviy siyosat va strategiyani ishlab chiqishni talab qiladi. Shu tariqa, davlatning tashqi savdo siyosati evolyutsiyasi jarayonida, o'tish davri mobaynida, mintaqalar eksport salohiyatini rivojlantirishda qat'iy vertikal boshqaruv amaliyotidan chekinish kuzatilib, eksport faoliyatini liberallashtirishga, iqtisodiy munosabatlar subyektlarining operativ-xo'jalik mustaqilligiga o'tish amalga oshirildi.

Bu sharoitlarda uzoq muddatli iqtisodiy o'sish, ilmiy-texnikaviy rivojlanish hamda xalqaro iqtisodiy va savdo aloqalarini rivojlantirish bo'yicha mintaqaviy strategiyani ishlab chiqish zarurati shakllanadi.

Mintaqaning eksport salohiyatini rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirish bo'yicha ishlar mazmuni 1-rasmda bayon qilingan.

Birinchi bosqichda mintaqaning xo'jalik tizimining umumiy salohiyatini, uning raqobat ustunliklari va kamchiliklarini belgilaydigan raqobat omillari tahlil qilinadi.

Ikkinchi bosqichda mintaqaning eksport kompleksi holatini tavsiflovchi tashqi iqtisodiy aloqalarning asosiy yo'nalishlari baholanadi. Bunda jahon xo'jaligi rivojlanish tendensiyalari va mintaqaviy tizimning jahon xo'jalik aloqalari tuzilmasida tutgan o'rni hisobga olinishi zarur. Shuningdek, mintaqaning hayot faoliyati tizimining

ichki iqtisodiy holati ham muhim ahamiyatga ega.

Bularning barchasi birgalikda mintaqaning eksport salohiyatini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Uchinchi bosqichda eksportni kengaytirish va uning tuzilmasini

takomillashtirishning mumkin bo'lgan variantlari tahlil qilinadi va prognoz qilinadi. Eksport siyosati ustuvor yo'nalishlari va uni amalga oshirishning samarali vositalari tanlab olinadi.

Mintaqaning eksport salohiyatini rivojlantirishning umumiy va xususiy maqsadlarini aniqlash

Iqtisodiyot raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish;	→	Eksport salohiyati holatiga ta'sir etuvchi tashqi va ichki omillar baholanadi; raqobat ustunliklari va kamchiliklari aniqlanadi.
tashqi iqtisodiy aloqalarni tahlil qilish va eksport salohiyatini baholash;	→	Tashqi savdo aloqalari yo'nalishlari baholanadi; eksport tarkibi tahlil qilinadi; eksport salohiyati uch darajada ko'rib chiqiladi: iqtisodiyotning umumiy tuzilmasi, tarmoq va korxona darajasida.
eksport salohiyatini rivojlantirish prognozi;	→	Ekstrapolyatsiya va modellashtirish usullari yordamida eksportni kengaytirishning mumkin bo'lgan variantlari prognoz qilinadi.
tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solish usullari va rivojlanish variantlarini tanlash;	→	Eksportni rag'batlantirishning ma'muriy va iqtisodiy usullari respublika, mintaqaviy va mahalliy darajada qo'llaniladi; ustuvor yo'nalishlarni tanlash mezonlari belgilanadi.
mintaqaning eksport salohiyatini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish;		Eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishlarni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari aniqlanadi.
eksport salohiyatini rivojlantirish strategiyasini amalga oshirish;	→	Eksport salohiyatini amalga oshirish mexanizmi yaratiladi; tovar oqimlari va resurslar optimallashtiriladi;

		muvoqlashtirish va boshqaruv organlari tashkil etiladi.
mintaqaning eksport strategiyasi natijalarining samaradorligini baholash.		Eksport tarkibidagi o'zgarishlar natijalari, belgilangan maqsadlarga erishish darajasi va mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi tahlil qilinadi.

To'rtinchi bosqichda mintaqaning hududiy xususiyatlari va mintaqaviy iqtisodiyot holatiga (rivojlanayotgan, barqaror, depressiv, orqada qolayotgan, inqirozli va h.k.) qarab tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solishning maqbul usullari tanlanadi. Mintaqaning iqtisodiy tizimiga xos geografik va hududiy xususiyatlarga alohida e'tibor qaratiladi. Shu asosda mintaqaviy eksportchilar uchun imtiyozli shart-sharoitlar yaratish imkoniyatlari, budjet daromadlarining eksport manbalari, xorijiy investitsiyalar manbalari va boshqalar aniqlanadi.

Beshinchi bosqich mintaqaning eksport salohiyatini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqishga asoslanadi. Bu eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishlarni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini tanlash orqali amalga oshiriladi. Shu jumladan, bu hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi hamda iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish bo'yicha kompleks dasturlar, shuningdek eksportni rag'batlantirishga qaratilgan hududiy maqsadli dasturlarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Oltinchi bosqich mintaqaning eksport salohiyatini rivojlantirish strategiyasini amalga oshirish

mexanizmini ishlab chiqishni nazarda tutadi. Bu yerda sa'y-harakatlar tashqi iqtisodiy faoliyatning aniq dasturlari atrofida jamlanib, ularni amalga oshirish samaradorligini oshirishga qaratilgan bo'ladi.

Samaradorlik mezonlari sifatida ijtimoiy va aniq iqtisodiy ehtiyojlarni qondirish darajasi xizmat qilishi mumkin (daromadlarni oshirish, ishsizlikni kamaytirish, eksport kompleksi rentabelligini oshirish).

Yettinchi bosqich mintaqaning eksport strategiyasi natijalarining samaradorligini, shuningdek uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bo'yicha qo'yilgan maqsadlarga erishish darajasini baholashni o'z ichiga oladi.

Taklif etilayotgan yondashuv eksport salohiyati holatini tahlil qilish va prognozlashni mintaqani rivojlantirish strategiyasini shakllantirish bilan uzviy bog'lash hamda tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solish usullari va hududning moliyaviy imkoniyatlarini hisobga olgan holda uni amalga oshirish mexanizmini taklif etish imkonini beradi.

Kelgusi davrda eksport salohiyati va uning tovar tuzilmasi, bizning fikrimizcha, o'zaro bog'liq bo'lgan ikki guruh omillar bilan belgilanadi.

Bir tomondan, bu o'z xususiyatiga ko'ra nisbatan barqaror omillar bo'lib, tabiiy resurslar sohasidagi mintaqaviy taqqoslama ustunliklar bilan tavsiflanadi va keyinchalik yuqori texnologiyali hamda yuqori darajada qayta ishlangan mahsulotlarga e'tiborni kuchaytirishni nazarda tutadi.

Ikkinchi tomondan esa, bu ilmiy-texnika yutuqlari va innovatsiyalar bilan bog'liq holda tez o'zgarib boruvchi raqobat ustunliklari omillaridir.

Bir mintaqada mintaqaviy va texnologik raqobat ustunliklarining uyg'unlashuvi uning jahon iqtisodiy makonidagi raqobatbardoshligini oshiradi, eksportni barqaror ravishda kengaytirishni ta'minlaydi va iqtisodiyotning umumiy rivojlanishiga rag'batlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi.

Shuning uchun eksport salohiyatini keyingi shakllantirish va rivojlantirish uchun mintaqaning eksport rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish zarur.

Hozirgi vaqtda O'zbekiston va uning asosiy eksportga yo'naltirilgan hududlarining xalqaro mehnat taqsimotida oltin, xomashyo va past texnologiyali mahsulotlar yetkazib berish bo'yicha ixtisoslashuvi obyektiv holat bo'lib, bu tarixan shakllangan ishlab chiqarish tuzilmasining oqibatidir. Unda bazaviy xomashyo va past texnologiyali ishlab chiqarishlar ustunlik qiladi, bu esa hozirgi rivojlanish bosqichida tashqi bozorlarga chiqishning real imkoniyatlarini cheklamoqda.

Shu bilan birga, eksport monokultura xususiyatiga ega bo'lib, uning dinamikasi hozirga qadar oltin, xizmatlar, to'qimachilik hamda mevasabzavot mahsulotlarini sotish imkoniyatlari va shart-sharoitlari bilan belgilanib kelmoqda. Bundan tashqari, o'nlab yillar davomida sovet iqtisodiyoti amalda jahon iqtisodiyotidan, unda fan-texnika taraqqiyotining jadal rivojlanishi natijasida yuz bergan tarkibiy sifat o'zgarishlaridan ajralgan holda rivojlangan.

Ayni vaqtda dunyoning iqtisodiy jihatdan eng rivojlangan qismida sanoatdan keyingi (postindustrial) iqtisodiyot ustuvor bo'lib, u fan, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari (NIOKR), eng zamonaviy texnologiyalar, ishlab chiqarish, iste'mol va tayyor mahsulotni utilizatsiya qilish jarayonlarining integratsiyasiga asoslanadi.

Hozirgi kunda, g'arb tahlilchilarining eksport baholariga ko'ra, texnologiya va uskunalarga, shuningdek ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarishga joriy etilgan yangi bilimlar hissasi YAIM o'sishining 75 foizidan ortig'ini tashkil etmoqda. Bundan tashqari, jahon iqtisodiyotining globallashtirish jarayoni kuchaydi, va oxirgi yillarda mamlakatlarning bloklarga integratsiyalashuvi rivojlanmoqda. Bu esa davlatlar o'rtasidagi almashinuvda tayyor mahsulotlar ulushining sezilarli darajada oshishi bilan ifodalanmoqda.

Jahon bozoriga yuqori qo'shimcha qiymatga ega tayyor mahsulotlarni,

birinchi navbatda, eksport qilishning mintaqa ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tezlashtiruvchi omil sifatidagi ahamiyati shubhasizdir. Chunki bunday mahsulotlarni ishlab chiqarishga keng tarmoqlangan to'g'ridan-to'g'ri va teskari aloqalar tizimi xos bo'lib, u yondosh korxonalar va tarmoqlarni aylanmaga jalb etadi hamda mintaqaviy iqtisodiyotning umumiy o'sishi va raqobatbardoshligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, mahsulot assortimentini kengaytirish va iste'mol xususiyatlarini yaxshilash imkoniyatlarini yaratadi.

Innovatsion mahsulotlar, nou-xau, injiniring va konsalting xizmatlarini eksport qilish alohida ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, tashqi bozorga yangi innovatsion mahsulotlar bilan chiqqan hududlar u yerda yangi "nish'a"larni yaratadi. Faol eksport siyosati va tegishli mahsulotlarni ilgari surishni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari orqali tashqi talab shakllantiriladi, bu esa ham bandlikning o'sishiga, eksport qiluvchi mintaqada yalpi hududiy mahsulot (YaHM)ning oshishiga, hamda uning jahon xo'jalik aloqalaridagi o'rnini mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Mintaqa xo'jalik tizimini rivojlantirish yo'nalishlarini belgilashda hududlarning tashkiliy-iqtisodiy salohiyatining o'sib borayotgan ahamiyatiga tayanish zarur. Bu esa boshqa mamlakatlar va hududlarning ishlab chiqarish

salohiyatidan samarali foydalangan holda yangi tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishni tezroq tashkil etish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi. Shu nuqtai nazardan, yangi ishlab chiqarishlarni tashkil etish va innovatsion tadbirkorlik loyihalarini amalga oshirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish mintaqaviy xo'jalik kompleksini modernizatsiya qilish va rivojlantirishning asosiy vositalariga aylanadi.

Bunday shart-sharoitlarni shakllantirish ikki o'zaro bog'liq vazifani hal etish orqali mumkin bo'ladi:

— eng samarali jahon texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlash va xorijiy moliyaviy manbalarga kirish imkoniyatini yaratish. Hozirgi sharoitda bu vazifalarni hal etish asosan mintaqaviy iqtisodiyotning xalqaro xo'jalik aloqalari tizimiga faol integratsiyasini kengaytirish, ya'ni eksport yetkazib berish hajmini oshirish, ularning yalpi hududiy mahsulotdagi ulushini ko'paytirish hamda eksport salohiyatining sifat ko'rsatkichlarini takomillashtirish orqali amalga oshiriladi. Demak, mintaqaning eksport salohiyatini saqlash, kengaytirish va takomillashtirish hozirgi kunda mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimni rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Shu bilan birga, bizningcha, O'zbekiston va uning hududlari eksport salohiyatini shakllantirish va

rivojlantirishda quyidagi muhim qoidalarni inobatga olish zarur:

- mamlakat hududlarining eksport salohiyatini baholash talab etiladi. Bu tabiiy, iqtisodiy, tashkiliy, huquqiy va ijtimoiy-madaniy omillarning yaxlit majmuasini anglatadi. Ya'ni bu hududni tavsiflovchi miqdoriy va sifat ko'rsatkichlar tizimi bo'lib, u O'zbekistonning turli hududlarini taqqoslash va ularning keyingi rivojlanishi uchun mos strategiyalar ishlab chiqish imkonini beradi;

- hududning mamlakat eksport salohiyatidagi o'rnini, shuningdek, uning resurs xomashyo salohiyati hisobga olinishi lozim. Bu, bizningcha, iqtisodiyoti ochiqlikka intilgan mamlakatlar uchun alohida ahamiyatga ega.

- hududda ijtimoiy barqarorlikni saqlash va rivojlantirish, ya'ni mahalliy mahsulot va xizmatlarning raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni izchil amalga oshirish, davlat boshqaruvi va hokimiyati organlari samaradorligini kuchaytirish, aholi turmush darajasi va sifatida ijobiy o'zgarishlarga erishish;

- hududning eksport salohiyatini doimiy monitoring qilish, yangi tarmoqlar va ishlab chiqarish turlarining paydo bo'lishi bilan bog'liq dinamikani tahlil qilish;

- yuqori eksport salohiyatiga ega hududlar uchun rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish zarur bo'lib, ular nafaqat standart, balki

mikro va makro muhit bozorlariga moslashuvchan bo'lishi kerak;

- hudud eksport salohiyatidan samarali foydalanish aholi turmush darajasini oshirishga olib kelishi lozim, chunki eksport salohiyati rivoji bilan ijtimoiy dinamika, ya'ni bandlikni ta'minlash, turmush darajasini yaxshilash va mehnatning ijodiy xarakterini shakllantirish o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud;

- eksport salohiyatini tavsiflovchi miqdoriy ko'rsatkichlar hisoblanishi kerak bo'lib, ular nisbiy ko'rinishda, ya'ni aholi jon boshiga nisbatan aniqlanishi lozim.

O'zbekiston hududlarining eksport salohiyatini rivojlantirish maqsadida raqobat ustunliklarini davlat tomonidan boshqarish zarur bo'lib, u quyidagi strategik yo'nalishlarni qamrab olishi kerak:

- sanoat raqobatbardoshligini oshirish uchun zarur bo'lgan yetishmayotgan ishlab chiqarish omillarini rag'batlantirish;

- yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqarish bo'yicha korxonalar o'rtasida buyurtmalarni tanlov asosida taqsimlash orqali jamlanma talab tuzilmasini yaxshilash va takomillashtirish;

mahsulot qabul qilishda jahon standartlariga yaqin qattiq talablarni joriy etish;

- patent siyosati;

- yangi texnologiyalarga investitsiya kirituvchi korxonalarga moliyaviy va soliq imtiyozlarini berish;

- infratuzilmaga investitsiyalar kiritish, xorijiy kapitalni jalb qilish, eng

samarali firma va korxonalarni qo'llab-quvvatlash orqali shakllanayotgan raqobatbardosh sektorlarni davlat tomonidan to'g'ridan-to'g'ri qo'llab-quvvatlash.

– davlat darajasida eksport tarkibini izchil yangilash vazifasini belgilash va eksportga yo'naltirilgan tarmoqlar mahsulotlari ulushini oshirish orqali uni ta'minlash.

Shunday qilib, sanoatning bazaviy tarmoqlari eksport salohiyati O'zbekiston iqtisodiyoti va uning hududlari rivojida barqarorlikni ta'minlovchi eng muhim omillardan biriga aylanadi hamda amalda mamlakatga valyutaning asosiy manbalaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А.Смит; [пер. с англ. П.Клюкина] – М.: Эксмо, 2016 – 1056 с; Рикардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения / Д.Рикардо. [пер. с англ. П.Клюкина] – М.: Эксмо, 2016 – 1040 с;
2. Андреева Е.Л., Малышева Е.В. Теоретические подходы к исследованию экспортного потенциала национальной экономики // Журнал экономической теории. – 2020. – Т. 17. – № 2., Белокур О.С., Цветкова Г.С. Сценарии развития экспортного потенциала провинциального региона // Экономика, предпринимательство и право. – 2021. – Том 11. – № 7. Комарова С.Л., Абраменков М.Н., Красильникова, Е.Л. Оценка использования внешнеэкономического потенциала регионов}
3. Ахмедов Т.М., Абдуллаев Б.С., Зокиров С.С., Саттаров Р.А. Теоретико-методологические основы устойчивого социально-экономического развития сельских территорий: монография /Т.М.Ахмедов и др. – Ташкент: Tafakkur nashriyoti, 2020. – 200 с. Эрматов Ш.Ж. Ўзбекистон ҳудудларининг экспорт салоҳиятидан фойдаланишнинг замонавий ҳолати ва уни ошириш йўллари // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги – ЎЗА Илм-фан бўлими (электрон журнал) 2020 йил январь. – Т.: 2020. – Б.1-12.
4. Камолов, С.Г. Об экспортной ориентации ВЭС // БИКИ. – 1997. – №139. – С. 2–3.}
5. Ўзбекистон республикаси Алишер Навоий номидаги тил ва адабиёт институти, узбек тилининг ихохли лугати, 26 бет, . www.ziyo.uz кутубхонаси,
6. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. "Tashqi savdo hisoboti – 2025 yil". www.stat.uz
7. World Bank Data (2024). Export of goods and services.
8. International Trade Centre (ITC). Trade Map Database, 2024.
9. Krugman, P., Obstfeld, M. (2021). International Economics: Theory and Policy.
10. Porter, M. (1990). The Competitive Advantage of Nations.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 20 июндаги қарори.
12. UNCTAD (2024). World Trade Report.

Ingliz tili muharriri: Norbekov Shohzod Mamarasul o'g'li
Sahifalovchi va dizayner: Zoirov Sardor Ziyodin o'g'li

2026. № 1

© Materiallar ko'chirib bosilganda, **"Management and Economics Scientific Research Journal"** jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pulli asosda chop etiladi.

El. pochta: journals@timeedu.uz

Tel.: +998 95 651 90 00

"Management and Economics Scientific Research Journal" jurnali 19.09.2024-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 404368-son reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. Litsenziya raqami:

C-5669639

PNFL: 308906510

Manzilimiz: Toshkent shahar Yakkasaroy tumani
Shota Rustaveli ko'chasi, 114